

הלל

מהי תפילת ההלל? מתי קוראים את ההלל ומדוע? מתי נשים חייבות לקרוא את ההלל?

- לחצו כאן כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- הרשמו כאן לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות כאן.

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, ושיינע גולדברג

תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

תפילת הלל

הלל היא תפילת שבח והודיה המורכבת מפרקי תהילים קי"ג עד קי"ח. אף שספר תהילים מיוחס לדוד המלך, חז"ל מציעים מספר אפשרויות בשאלה מי אמר סוג של הלל לראשונה,¹ החל ממשה רבנו ובני ישראל על שפת הים.²

בכל אחד מהמקרים הנזכרים בגמרא, בני ישראל עמדו בפני איום קיומי ואמרו את ההלל כתפילה להצלתו של הקב"ה. מבלי לענות על השאלה מי היה הראשון שאמר את תפילת ההלל, מובא בגמרא כי בסופו של דבר תפילת הלל הפכה לתקנה.

פסחים קיז ע"א

וחכמים אומרים נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא [שחם ושלום] תבא עליהם לישראל ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן:

1 כפי שמפרש רש"י, רבי יוסי נוטה לקבל את דעת בנו שלפיה מקורה של תפילת ההלל ביציאת מצרים וקריעת ים סוף, משום שהוא סובר שלא ייתכן שדורות שלמים של בני ישראל שהקריבו את קרבן הפסח או נטלו לולב לא קראו את הלל בזמנים חגיגיים אלה.

פסחים קיז ע"א

תניא היה רבי מאיר אומר כל תושבחות האמורות בספר תהלים כלן דוד אמרן שנאמר כלו תפלות דוד בן ישי אל תיקרי כלו אלא כל אלו הלל זה מי אמרו רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים וחלוקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו ונראין דבריו מדבריהן אפשר לישראל שחטו את פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה!?

2 פסחים קיז ע"א

ת"ר [=תנו רבנן] הלל זה מי אמרו ר"א [=רבי אלעזר] אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים הם אמרו (תהלים קטו, א) לא לנו ה' לא לנו משיבה רוח הקודש ואמרה להן (ישעיהו מח, יא) למעני למעני אעשה. רבי יהודה אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'. רבי אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא הם אמרו לא לנו ורוח הקודש משיבה ואומרת להם למעני למעני אעשה. ר' אלעזר בן עזריה אומר חזקיה וסייעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'. רבי עקיבא אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'. רבי יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'.

למעשה, ישנן שתי סיבות לאמירת הלל: הראשונה, לשם ציון מועד מסוים, כגון החגים המופיעים בתורה. והשנייה, כאשר עם ישראל³ נגאלים באופן נסי מ"כל צרה".⁴

ימים שבהם גומרים את ההלל

בגמרא מובאים הימים בהם גומרים את ההלל, כלומר קוראים את ההלל במלואו:

ערכין י ע"א

... דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל – שמונה ימי החג [סוכות ושמיני עצרת] ושמונה ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב של עצרת [שבועות], ובגולה עשרים ואחד – תשעה ימי החג ושמונה ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת.

מדוע יש לגמור את ההלל במועדים הללו ולא באחרים? הגמרא ממשיכה ומציינת קריטריונים שלפיהם קובעים מתי יש לקרוא את ההלל. יום שבו גומרים את ההלל צריך שיהיה בו קורבן ייחודי וחדש (כלומר, לא ששת הימים האחרונים של פסח)⁵, להיקרא "מועד" בתורה (כלומר, לא שבת), שיהיה בו איסור מלאכה (כלומר, לא ראש חודש), ושאינו יום דין כללי (כלומר, לא הימים הנוראים).

חנוכה אינו עומד באף אחד מהקריטריונים הללו, ואנו גומרים בו את ההלל מסיבה אחרת – כשבח והודאה על ההצלה מידי היוונים.⁶ הפוסקים הסוברים כי יש לגמור את ההלל גם ביום ירושלים או יום העצמאות מתייחסים לימים אלה באופן דומה, כימים של גאולה.

אין זה ברור מדברי הגמרא אם החובה לגמור את ההלל בימים הללו היא מדרבנן⁷ או מדאורייתא.⁸ הרמב"ם סובר כי הלל הוא מדרבנן,⁹ והרמב"ן חולק על כך. הוא טוען כי אמירת הלל היא מצווה מדאורייתא, וייתכן שהיא נגזרת של המצווה לשמוח ולשיר במועדים שבהם מקריבים קורבן מיוחד.¹⁰ (כפי שראינו לעיל, אחד הקריטריונים

3 תוספות סוכה מד ע"ב

לגאולת כל ישראל אומרים אותו לעולם

4 חידושי הגר"ז ערכין י ע"ב

והם ב' דינים, דעל כל פרק ופרק היינו י"ח ימים הקבועים, ועל כל צרה וצרה הוא דין אחר, והיינו דיכולים לומר הלל כ"ז [=כל זמן] שנגאלים מצרה

5 לעומת סוכות, שבו יש בכל יום קרבן חדש כיוון שמספר הפרים משתנה מיום ליום. במדבר כט מפסוק יב.

6 ערכין י ע"א – י ע"ב

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל: שמונה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה... והא חנוכה... ומשום ניסא.

7 ברכות יד ע"ב

הלל דרבנן....

8 תענית כח ע"ב

אמר רבא: זאת אומרת הלילא דברישי ירחא [הלל שבראש חודש] לאו דאורייתא

9 רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג, ו

קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל

10 השאגת אריה אינו סבור כי ההלל הוא חלק משירה של שמחת יום טוב, משום שאז ניתן יהיה לטעון כי נשים חייבות בהלל של יום טוב, דבר הסותר את דברי המשנה בסוכה:

שו"ת שאגת אריה סימן סט

ליום שבו גומרים את ההלל הוא שיש בו קורבן מיוחד.¹¹ לחילופין, מאחר שהנביאים תיקנו את ההלל, ייתכן שתפילה זו שייכת לקטגוריה ההלכתית של דברי קבלה, עניינים אשר קיבלנו מהנביאים, שאליהם מתייחסים לעיתים כאל מצוות מדאורייתא.¹²

מהו תוכנו של ההלל?

בגמרא מובאים כמה מן הנושאים המשמעותיים המופיעים בהלל:

פסחים קיח ע"א

אן מאי טעמא אמרינן האי [אנו, מה הטעם שאנו אומרים (הלל) זה]? משום שיש בו חמשה דברים הללו: יציאת מצרים, וקריעת ים סוף, ומתן תורה, ותחית המתים, וחבלו של משיח.

תפילת ההלל נפתחת בקריאה להלל את ה', ממשיכה ומשבחת את שליטתו של אלוקים בטבע (כפי שמודגם בניסים המובאים בגמרא), עוברת לתחינה לישועה, ולאחר מכן משבחת ומודה לה' על שהושיע אותנו. אנו מסיימים את ההלל באישור מחדש של אמונתנו.

פטור

האם נשים מחויבות לגמור את ההלל? במשנה נפסק כי אדם יכול להוציא אדם אחר ידי חובת תפילת ההלל.¹³ אך אם עבד, אישה או קטן מתפללים בעבור גבר, אין תפילתם מוציאה אותו ידי חובה. במצב כזה, על האדם לחזור על פסוקי ההלל ולומר אותם בעצמו מילה במילה.

משנה סוכה ג, י

מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו, עונה אחריהן מה שהן אומרים...

בפירושו למשנה זו, מסביר רש"י כי מכאן עולה שנשים, עבדים וקטנים פטורים ממצוות הלל. רק החייב במצווה יכול להוציא אחר ידי חובת המצווה.¹⁴

רש"י סוכה לח ע"א

מקרין אותו – כך היו נוהגין אחד קורא את ההלל ומוציא את הרבים. ואם היה עבד או אשה או קטן הואיל ואין מחויב בדבר אין מוציא את המחויב מידי חובתו הלכך עונה אחריו כל מה שהוא אומר [מילה במילה]:

דלא מסתבר לומר כן דאי איתא אין סברא לפטור את הנשים מקריאת הלל דכיון דחייבות בעיקר שירה כאנשים... אלא ודאי אין קריאת הלל בכלל שמחה כלל ואינו אלא מדרבנן.

11 השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

...שנצטוו למשה בסיני שיאמרו ישראל במועדיהם שירה לאל שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והבדילם לעבודתו ובא דוד ותקן להם את ההלל הזה כדי שישירו בו. וכן השיר שבמקדש... והנראה מדבריהם שהוא מן התורה כמו שפירשתי ויהיה הל"מ [=הלכה למשה מסיני] או שהוא בכלל השמחה שנצטוונו בה כמו שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם כי עיקר השירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא ונצטוונו בשמחת השיר על הקרבן ושלא בשעת הקרבן [הלל] בכלל השמחה... אבל אפשר שעל ימי חנכה ועל ימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל נאמר [הלל דרבנן]...

12 הרב"ד פוסק ברוח זו:

רב"ד על הלכות מגילה וחנכה פרק ג, ו

ויש בהם [בקריאות ההלל] עשה מדברי קבלה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל, כט).

13 משנה סוכה ג, י

אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה:

14 להרחבה נוספת בנושא הוצאה ידי חובה, עייני במאמרנו [כאן](#) ו[כאן](#).

מאחר שהלל היא מצוות עשה שהזמן גרמה, נשים פטורות ממנה. עם זאת, בפועל, מותר לאישה לומר הלל מרצון. נשים הנוהגות [לברך על קיום מצוות מרצון](#), מברכות גם על הלל.

ביאור הלכה סימן תכב ד"ה הלל

ומבואר עוד בש"ס סוכה ל"ח ובפוסקים דנשים פטורות מהלל ומשום דהיא מצוה שהזמן גרמא...ודע דפשוט דעכ"פ [דעל כל פנים] היא עצמה יכולה לקרות הלל ולברך אף על פי שאינה מחוייבת וכמו בכל מ"ע [מצות עשה] שהזמן גרמא שמדקדקות ע"ע [על עצמן] ומברכות.

חיוב

הרמב"ם רומז בדבריו שנשים פטורות לחלוטין מכל אמירת ההלל,¹⁵ והמגן אברהם כותב זאת במפורש.

מגן אברהם תכב, ה

נשים פטורות מכל הלל מפני שהיא מ"ע שהז"ג [מצות עשה שהזמן גרמה]

אך התוספות מציינים כי לא כל תפילות ההלל זהות זו לזו. הם פוסקים כי נשים חייבות באמירת הלל פעם אחת בשנה לפחות, [בליל הסדר](#), מתוך אותו עקרון הלכתי הכולל נשים בחיוב לשתות ארבע כוסות – "[אף הן היו באותו הנס](#)".

תוספות סוכה לח ע"א ד"ה מי שהיה

משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא. אע"ג [אף על גב] דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (דף קח ע"א) דמחייבי בד' כוסות ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה, שאני [שונה] הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור:

תפילת ההלל הנאמרת בליל הסדר שונה באופן מהותי מתפילות הלל אחרות. כך למשל, רק בליל הסדר גומרים את ההלל בלילה. בכל שאר הפעמים תפילת ההלל נאמרת ביום, וזמנה עד השקיעה. רב האי גאון מסביר שבליל הסדר אנו אומרים את ההלל בגדר שירה ולא רק כקריאה.

ר"ן פסחים כו ע"ב בדפי הרי"ף

אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב בתשובה שאין מברכין על הלל שבילי פסחים לגמור את ההלל שאין אנו קוראין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה...

הרבנית סאלי מאיר מרחיבה על ייחודיותו של ההלל של ליל הסדר:¹⁶

הרבנית סאלי מאיר, 'הלל: שירת הסדר'.

איננו פותחים אותו בברכה, כזו שתעיד על קיום מצווה פורמלית, שכן אנו מגיבים באופן ספונטני לנס שזה עתה התרחש בפנינו. איננו עומדים, אין לנו זמן ללכת לבית הכנסת; בעודנו מתמוגגים ממזלנו הטוב, אנחנו לא יכולים שלא לשיר בהודיה לאלוקים על הנס שזה עתה עשה לנו. אפילו הסעודה נראית בהתאם – ההלל הוא כמו השמפניה שהוצאה כדי לחגוג את חדוות הניצחון. לכן ההלל בליל הסדר משקף את אופיו של חג הפסח כולו... בתפילת ההלל אנו חוגגים את הרגע שבו אנו באופן אישי יוצאים ממצרים...

פסיקת התוספות, שלפיה נשים מחויבות להצטרף לשירת ההלל וההודיה הזו משום ש'היו באותו הנס', נקבעה להלכה.¹⁷

15 רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג הלכה ו

ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל... ואם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה עונה אחריהם מה שהן אומרין מלה מלה בכל ההלל.

16 ניתן למצוא [כאן](#).

17 ביאור הלכה סימן תכב סעיף ב

אמירת הלל בזמנים נוספים

פוסקים אחרים הציעו להרחיב את פסיקת התוספות ולחייב נשים גם בתפילות הלל אחרות הנאמרות כהודיה על ניסים. רבי רפאל שפירא מוולוז'ין סובר כי נשים חייבות לומר הלל ביום הראשון של חג הפסח,¹⁸ ובחנוכה. (הרחבה נוספת על הלל בחנוכה ראו [כאן](#).)

תורת רפאל או"ח עה

...דביו"ט [דביום טוב] א' של פסח אומרים הלל משום נס ג"כ [גם כן] ולא משום יו"ט [יום טוב] לבד... וא"כ [ואם כן] נראה דגם ביו"ט [דביום טוב] א' ש"פ [של פסח] נשים חייבות בקריאת הלל... וכן דחנוכה נמי חייבות שהרי מטעם נס הוא.

הרב עובדיה יוסף פוסק כי בקהילות הנוהגות לומר הלל בתפילת ערבית של חג ראשון של פסח, גם נשים חייבות בכך:

שו"ת יחווה דעת חלק ה סימן לד

ומעתה יש לומר שכשם שהאנשים אומרים ההלל בברכה בליל פסח קודם הסדר, גם הנשים חייבות לאומרו, כיון שעל הנס נתקן. (וכן מתבאר בשו"ת מהר"ש אנגיל חלק ז' סימן קנט). ונראה עוד שזה נכלל במה שפסק מרן השלחן ערוך (א"ח סימן תעב סעיף יד): גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל המצות הנוהגות באותו לילה. והלל של ליל פסח בברכה, הוא בכלל המצות של ליל פסח. ואם כן גם הנשים צריכות לאומרו בברכה קודם התחלת הסדר.

הלכה למעשה, ראוי שאישה תשתדל לומר כל הלל שהיא עשויה להיות מחויבת בו, אך אם אינה מצליחה לעשות זאת (כמו בערב חג עמוס לפני הסדר) יש לה על מי לסמוך.

הלל בדילוג

בראש חודש אין איסור עשיית מלאכה, ולכן לא גומרים בו את ההלל.

ערכין י ע"ב

ראש חודש דאיכרי מועד לימא [שנקרא מועד, מדוע לא אומרים הלל]? לא איקדיש ב[הוקדש באיסור] עשיית מלאכה, דכתיב (ישעיהו ל, כט) "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג". לילה המקודש לחג [באיסור מלאכה] טעון שירה, ושאין מקודש לחג אין טעון שירה.

כיצד יכולה גמרא זו לקבל את אי אמירת ההלל בראש חודש כמובנת מאליה, כשנהוג לומר הלל בראש חודש? בגמרא אחרת, מובא:

תענית כח ע"ב

רב איקלע לבבל חזינהו דקא קרו הלילא בריש ירחא סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם. תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר:

תרגום:

רב נקלע לבבל. ראה אותם שקראו הלל בראש חודש. חשב להפסיקם. כיוון שראה שהם מדלגים, אמר "למד מכך שמנהג אבותיהן בידיהם". תנא: יחיד לא יתחיל, ואם התחיל גומר.

ובפוסקים דנשים פטורות מהלל ומשום דהיא מצוה שהזמן גרמא [חוץ מהלל דלילי פסחים דחייבות משום שאף הן היו באתו הנס כ"כ [=כך כתבו] תוס' שם]

18 ניתן למצוא [כאן](#). ניתן לטעון אחרת, שהלל ביום ראשון של פסח הוא בעיקר הלל הנקבע על המועד המקודש וקרבתו, ולא על הנס.

עוד בזמן הגמרא נהגו קהילות יהודיות בגולה לומר הלל בדילוג. רב, אשר הגיע מארץ ישראל, לא הכיר מנהג זה, שיתכן והתפתח כזכר לקידוש החודש בעבור יהודי הגולה.¹⁹

התוספות מסבירים כי הלל בדילוג הוא מנהג ולא מצווה.

תוספות ערכין י ע"א ד"ה י"ח

"...כיון דשמע דקמדלגי אמר מנהג אבותיהם בידיהם" משמע שרב היה סבור שלא היו אומרים אותו כלל וא"כ [ואם כן] ודאי מה שאנו אומרים אותו אינו אלא מנהג בעלמא ואינו חובה כמו בי"ח ימים, ומ"מ [ומכל מקום] אומר ר"ת [רבינו תם] דצריך לברך עליו דכך משמע הך דסבר לאפסוקינהו (דכיון) שמברכין עליו דאל"כ [דאם לא כן] מיד שראה רב שלא ברכו לפניו מיד היה יכול להבין שלא היה חובה אלא מנהג...

רבנו תם מוסיף שאף שהלל בראש חודש הוא בגדר מנהג, עדין מברכים עליו. (הדבר מתאים לשיטתו הכללית שלפיה מותר לנשים [לברך על קיום מצוות מרצון](#).) כיוון שהקהילה בבבל קראה את ההלל בברכה, רב לא הבין בתחילה שהם מתייחסים לכך כמנהג ולא כחובה.

ישנן שתי שיטות עיקריות נוספות בנוגע לאמירת הלל בברכה בראש חודש. הרי"ף סובר שיש לברך על הלל בדילוג רק בתפילה בציבור.²⁰ הרמב"ם פוסק ככלל שאין מברכים על מנהג.

רמב"ם הלכות ברכות פרק יא הלכה טז

כל דבר שהוא מנהג אף על פי שמנהג נביאים הוא כגון נטילת ערבה בשביעי של חג ואין צריך לומר מנהג חכמים כגון קריאת הלל בראשי חודשים ובחולו של מועד של פסח אין מברכין עליו

השולחן ערוך מביא את השיטות המגבילות יותר, בעוד שהרמ"א מתיר ליחיד לברך.²¹

שולחן ערוך אורח חיים תכב, ב

וקורים הלל בדילוג, בין יחיד בין צבור. וי"א [ויש אומרים] שהצבור מברכין עליו ... והיחיד אין מברך עליו. ויש אומרים שאף הצבור אין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, וזה דעת הרמב"ם וכן נוהגין בכל א"י [ארץ ישראל] וסביבותיה. הגה: ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו (טור בשם הרא"ש ור"ת). וכן נוהגין במדינות אלו. ומ"מ [ומכל מקום] יזהר אדם לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור.

19 שיטה מקובצת ברכות יד ע"א

ובראש חודש אפילו צבור אין קורין אותו אלא משום מנהגא זכר לקידוש החודש.

20 אפשר שזאת בגלל שהתפקיד של מצוות קידוש החודש הוא ציבורי מטבעו.

רי"ף שבת יא ע"ב

תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר הילכך אי בעי יחיד למיקרי הלל בראש חודש קרי ליה בלא ברכה ומדלג דלוגי:

21 מנהג חב"ד הוא שהחזן מברך את הברכה לשם כל הציבור.

סדור רב שנויער זלמן מליאדי

ובימים שאין גומרים את ההלל יש לנהוג שהש"ץ [ששליח הציבור] לבדו יברך בתחלה ובסוף והקהל יענו אמן ויצא בברכתו

אין גומרים את ההלל בששת הימים האחרונים של חג הפסח, משום שקורבן המוסף שלהם זהה לזה של היום הראשון ולכן אינו קורבן מיוחד וחדש.²² בימינו נוהגים לקרוא הלל בדילוג בימים אלה, ומתייחסים אליו כמו לתפילת הלל של ראש חודש.²³

שולחן ערוך אורח חיים תצ, ד

כל הימים של חולו של מועד ושני ימים אחרונים של יום טוב, קורין ההלל בדילוג כמו בראש חודש:

אמירת הלל בדילוג על ידי נשים

אף שנשים פטורות מהלל בשל היותן מצוות עשה שהזמן גרמה, נשים רבות קיבלו על עצמן את המנהג המחייב לומר הלל בראשי חודשים, כפי שקיבלו על עצמם הגברים. המשנה ברורה מתאר זאת, ומוסיף כי בקהילות שבהן יחידים נוהגים לברך על ההלל, נשים וגברים כאחד יכולים לסמוך על פסיקת התוספות להתיר ברכה על מנהגים.

ביאור הלכה תכב, ב

והנה משמע ממ"א [ממגן אברהם] דגם בר"ח [בראש חודש] שייך דין זה ולענ"ד [ולפי עניות דעתי] אין זה ברור, דזה שייך לומר רק בימים שגומרין ההלל... ומסתברא עוד דגם בהלל דר"ח [דראש חודש] לפי מנהגינו דמברכין על ההלל דגם אשה יכולה לברך וכמו אנשים... ובסידור יעב"ץ כתב דאין לנשים לברך על הלל דר"ח [דראש חודש] ולא נהגו כוותיה:

[ראש חודש](#) נחשב ליום טוב של נשים. הרבנית חנה ברכה סיגלבאום מסבירה כי החיבור של נשים לראש חודש מעניק משמעות נוספת לתפילת ההלל.²⁴

חנה ברכה סיגלבאום, 'הללו את ה' בשירה'

אף שנשים פטורות מאמירת הלל בראשי חודשים ובחגים משום שזו מצוות עשה שהזמן גרמה, (ביאור הלכה, אוה"ח סימן תכ"ב), סבורני כי אם תפקידנו בעולם הוא להלל את ה', אזי עלינו להשתדל לעשות זאת. בימים עברו, כאשר נשים היו צריכות לצאת לבאר לשאוב מים, לכבס ביד, לטחון את הקמח בעצמן וללקט בעצמן את תפוחי האדמה, היה מובן מדוע נשים צריכות להיות פטורות מאמירת הלל. אך כיום, כאשר ברשותנו מכונות כביסה, חיתולים חד פעמיים, מעבדי מזון וירקות נקיים מחרקים, כמעט ואין לנשים תירוץ מדוע שלא יתפללו. נדמה לי כי במיוחד בראש חודש, יום בו נשים נוהגות שלא לעשות מלאכה (שו"ע, אוה"ח, סימן תי"ז), עלינו לשים את תפילת ההלל המפארת ומשבחת את הקב"ה בראש סדר העדיפויות. למעשה, אמירת הלל נחשבת למנהג אפילו עבור גברים. אם גברים קיבלו על עצמם את מנהג אמירת ההלל בראש חודש ומקפידים על כך, מדוע שנשים יעשו פחות מכך? האין נשים נבראו גם הן על מנת לשבח ולפאר את שם ה'?

22 פוסקים אחרים מביאים הסברים אידיאולוגיים מדוע אין קוראים את ההלל בששת הימים האחרונים של חג הפסח. כך למשל, שיבולי הלקט סובר כי אין זה מתאים לקרוא הלל בימים בהם טבעו המצרים, שהרי אין אנו שמחים בנפול אויבנו. קשה ליישב שיטה זו עם הדעה בגמרא שלפיה בני ישראל אמרו הלל על שפת ים סוף ממש.

ספר שבולי הלקט ענין ראש חודש סימן קעד

בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון ולילו ולמה שמואל בן אבא אמר בנפול אויבך אל תשמח לפי שנטבעו בו המצריים

23 הרמב"ן, לעומת זאת, פסק שתקנת קריאת הלל בדילוג בחג הפסח חלה גם על יחיד, וצריך לקרוא אותו בברכה, בעוד שבראש חודש אין לעשות כן.

מגיד משנה הלכות מגילה וחנוכה פרק ג, ה

דעת רבינו להשוות חולו של פסח לראשי חדשים וזה נראה כדעת כל המפרשים חוץ מהרמב"ן ז"ל שחלק ביניהם ואמר דבחולו של פסח אפילו יחיד מחוייב לקרותו בדלוג שיעקר תקנה כך היתה לאומרו בחול הפסח בדלוג ולברך עליו:

24 ניתן למצוא [כאן](#).

האם מותר לאישה לומר הלל בעבור גבר?

ראינו במשנה כי אישה אינה יכולה להוציא גבר ידי חובת הלל, אלא אם כן היא בעצמה חייבת באמירת ההלל, כמו בליל הסדר. אותה משנה גם מביעה הסתייגות ממצב שבו הגבר חוזר מילה במילה על תפילת הלל של אישה:

משנה מסכת סוכה ג, י

מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרים, ותהי לו מאירה [קללה]

מדוע שגבר העונה לאישה מילה במילה בתפילת הלל יקולל? התוספות מסבירים שמי שחייב בהלל אך אינו יודע להתפלל צריך למצוא אדם אחר המחויב במצווה שייטיע לו:

תוספות סוכה לח ע"א ד"ה ותהי לו מאירה

ותבא לו מאירה דעבד ואשה נמי לא מיחייבי בהלל דמצות עשה שהזמן גרמא הוא.

מכאן ניתן להסיק כי גבר אינו אמור לומר את תפילת ההלל בהובלת אישה כשהיא פטורה ממנה, גם אם הוא עונה וחוזר אחריה מילה במילה. אולם, הקללה לא תחול כאשר האישה מחויבת בהלל או כאשר אמירת ההלל היא בגדר מנהג גם לגברים, כבראש חודש. ואכן, המשנה ברורה מודה שאישה יכולה לומר הלל בעבור גבר ולהוציא אותו ידי המנהג בתפילת הלל של ראש חודש:

ביאור הלכה סימן תכב סעיף ב

...רק בימים שגומרין ההלל דיש על האנשים חיוב מד"ס [מדברי סופרים] אין הנשים יכולות להוציאם אף במקום שנהגו במצוה זו מכבר שאלו רק מצד מנהגא בלבד ואלו מצד חיובא אבל בימים שאין גומרין את ההלל דעל האנשים הוא ג"כ [=גם כן] רק מצד מנהגא ובמקום זה נהגו הנשים ג"כ [=גם כן] במצוה זו מאי נ"מ [=נפקא מינה] בין אלו לאלו ואולי כונת המ"א [המגן אברהם] במקום שלא החזיקו הנשים במצוה זו עד עתה דמצד מנהגא ג"כ [=גם כן] אין עליהם שום חיוב ועתה רוצה אשה לקרות ולהוציא וצ"ע [=וצריך עיון]. ...

הסברה הזאת רלוונטית גם בימי חול המועד של חג הפסח. כמו כן, אם נטען שחיוב אמירת ההלל של נשים בליל הסדר זהה לזה של גברים, אזי גם במקרה זה תוכל אישה להוציא גבר ידי חובתו. כך פוסק הרב עובדיה יוסף.²⁵ הכי פשוט ליישם את פסיקתו זו ואת פסיקת המשנה ברורה במסגרת פרטית, כגון ליל הסדר, שבה אישה יכולה להוציא ידי חובה את משפחתה בקריאת ההלל שבמהלך הסדר. במסגרות ציבוריות יותר יישום הפסיקה יהיה תלוי במספר גורמים שבהם אנו דנים **כאן**.²⁶

תפילת הלל והציבור

בהשראת שירת הים, יהודים בתקופת המשנה קראו את ההלל בציבור בצורה של קריאות ומענה עליהן. החזן היה קורא את ההלל ומוציא את כל הציבור ידי חובה, כאשר הם ענו בכמה משפטי מפתח או "הללויה".

סוטה ל ע"ב

דרש רבי עקיבא: בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה כגדול המקרא את הלל והן עונין אחרי ראשי פרקים

25 שו"ת יחווה דעת חלק ה סימן לד

אולם לדידן דקיימא לן כפסק מרן השלחן ערוך (א"ח סימן תרפט סעיף א') שגם במקרא מגילה הנשים מוציאות את האנשים... ואם כן גם לגבי ההלל של ליל פסח יש לומר כן.

26 בדיונו על הלל בבית הכנסת (ניתן למצוא **כאן**, עמ' 124, והערות שוליים 409) הרב אריה פריימר והרב דב פריימר מעלים חששות אחרים. לדוגמה, הם כותבים בשם הרב אהרן ליכטנשטיין והרב אביגדור בנצאל שמינוי אישה לחזנית בתפילת ההלל מהווה הפרה של כבוד הציבור. אנו דנות בנשים כחזניות חלקים מסוימים של התפילה במניין **כאן**, וכן אנו דנות בכבוד הציבור במאמר על קריאת התורה שיעלה בעתיד.

רש"י סוטה ל ע"ב

כגדול המקרא את ההלל. מקרהו לציבור להוציאן ידי חובתן:

בזמן הגמרא, כאשר יותר יהודים ידעו לקרוא את ההלל באופן שוטף, החזן כבר לא הוציא אותם ידי חובתם. אך חלק נכבד מן הפורמט של קריאה ומענה עדיין נשמר, בין השאר כדי לשמר את זכר המנהג המקורי.

רש"י סוכה לח ע"ב

ממנהגא דהלילא. ממה שאנו רואים שנוהגין עכשיו בימינו בבתי כנסיות... אומרים כל ההלל עם המקרא עד הודו ועונין הודו אחריו וחוזרין וקורין עמו עד אנא ועונין אנא הושיעה נא ואנא הצליחה נא אחריו, כמו שאנו עושין, ואין זו כקריאת הראשונים שהיו עונים הללויה על כל דבר... ואמר רבא ממנהג של עכשיו אנו למדים מהו עיקר קריאת הלל כשתיקנוהו תחילה... מה תקנו הראשונים לענות למי שאין בקיין ולבקיין

גם כיום, החזן בתפילת הלל אינו מוציא את הציבור ידי חובה, ויש מעט מאוד חלקים של קריאה ומענה (היכן שהציבור עונה "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", ובפסוקים "אנא ה' הושיעה נא" ו"הצליחה נא"). עם זאת, התפילה באופן זה של קריאה ומענה עודנה בעלת חשיבות. ומשום כך, פוסקי ההלכה מדגישים את העדיפות לקרוא הלל בציבור. המגן אברהם אף כותב שעל אדם המגיע באיחור לתפילה להמתין עם תפילתו (או להפסיק באמצע פסוקי דזמרה) כדי לקרוא את ההלל עם הציבור.

מגן אברהם תכב, ב

לקרו' בציבור – ואם בא לב"ה [לבית הכנסת] סמוך להלל יקרא הלל תחלה עם הציבור ואח"כ [ואחר כך] יתפלל.

מעצם היותה, תפילת ההלל בציבור מהווה הזדמנות להלל ולהודות לה' ברוב עם, ועל כן היא תפילה משמעותית ביותר. הרב סולובייצ'יק מתאר זאת במונחים הלכתיים. הוא כותב שקריאת ההלל בציבור, הכוללת קריאה ומענה, היא דרך שלמה ומלאה יותר לקיום המצווה מאשר תפילת הלל ביחיד.

רשימות שיעורי מר"ן הגרי"ד הלוי סוכה לח ע"א, ד"ה ונראה

קיום מצות הענייה שייך רק בצבור – שהש"ץ [ששליח הציבור] מקריא, מזמין, ותובע את הצבור לענות... אמנם היחיד בידו לקיים רק את מצות קריאת ההלל הפשוטה, וחסרה לו מצות ההלל השלמה שהיא מתהווה בעניית הצבור...

מה נחשב כציבור?

בעוד שהרב סולובייצ'יק כותב שיש צורך במניין²⁷ בעבור תפילת הלל בציבור, מובא במדרש כי קבוצה של שלושה עשויה להספיק:

מדרש תהלים מזמור קיג

[הללו יה הללו עבדי ה' הללו את שם ה'], מכאן אמרו חכמים אין הלל פחות משלשה בני אדם, למי אומר הללו – לשנים [והאומר אחד הרי כאן שלשה].

וכך פוסק הרמ"א:

רמ"א שולחן ערוך אורח חיים תכב, ב

וי"א [ויש אומרים] דכשיחיד קורא אומר לשנים שיאמרו עמו ראשי פרקים דאז הוי כרבים (מרדכי פ' במה מדליקין ואגור בשם שוחר טוב). ונהגו כן בהודו ולא באנא.

27 רשימות שיעורי מר"ן הגרי"ד הלוי סוכה לח ע"ב, ד"ה ברם

ברם הגר"מ זצ"ל אמר... שמנין הציבור המעכב הענייה שבהלל הוא מנין עשרה.

המשנה ברורה מסביר כי בכל אמירת תפילת ההלל, לכתחילה יש לקרוא עם עוד שניים אם כי אין חובה לעשות זאת.²⁸

משנה ברורה תכב, יח

וּכְתַבּוּ הָאֲחֵרוֹנִים דַּאִין נ"מ [נפקא מינה] בזה בין ר"ח [ראש חודש] לימים שגומרין במ ההלל ובכל גווי יש לו לומר לשנים...אלא דכתבו דעיקר דבר זה אינו אלא לכתחלה ואם אין מצוין לפניו שנים אין לו לחזור אחריהם:

אם ציבור לשם קריאה ומענה של תפילת הלל אינו חייב להיות דווקא מניין, אזי אפשר שהקבוצה המינימלית של שלושה תכלול גם נשים (או אפילו ילדים הגדולים דיים בשביל להבין את ההלל):

רא"ש פסחים י, לב

והוא דמדרש תהלים, [אחד] עם אשתו וקטן שהגיע לחינוך יכול לומר הודו.

ברוח זו, ראוי כי נשים שאינן מתפללות במניין יקראו הלל יחד, כולל חלקי הקריאה והמענה. בעוד שתפילה כזו אמנם אינה נחשבת כהלל בציבור כפי שהגדיר אותה הרב סולובייצ'יק, כנראה שזוהי אכן תפילת הלל של קריאה ומענה. במובן זה, היא מזכירה את שירת מרים:

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טו, כא

ותען להן מרים: מגיד הכת[וב] שכשם שאמ[ר] משה שירה לאנשים כך אחותו אמרה שירה לנשים ...

שירת מרים ובנות ישראל מהווה השראה לנשים הקוראות הלל, הן ביחידות והן יחדיו.

28 ערוך השולחן מתייחס לדיון זה, כמו גם אל הפסיקה שלפיה על המאחר לבית הכנסת להמתין עם תפילתו עד שיקרא הלל יחד עם הציבור, כספציפיים למקרה של הלל בראש חודש או בששת הימים האחרונים של חג הפסח, שם ישנה שאלה הלכתית באשר ליחיד הקורא הלל עם ברכה.

ערוך השולחן אורח חיים תכב, ח

וכל זה בר"ח [בראש חודש] וחול המועד פסח ושני ימים אחרונים של פסח אבל כשגומרים את ההלל א"צ [אין צריך] לכל זה שבהם חייב היחיד לברך.